

Стрілецька С. В.

Білоцерківський національний аграрний університет

**КОГЕЗІЯ ЯК ДОМІНАНТНА КАТЕГОРІАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТЕКСТУ Й ЗАСОБИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

У статті порушується питання письмового перекладу тексту і його перекладацького аналізу. Висвітлено сутність когезії як домінантної категоріальної характеристики тексту. Увага зосереджена на засобах забезпечення лексико-семантичної когезії як важливого виду когезії в тексті. Зокрема, досліджено питання забезпечення зв'язків між реченнями, утворених шляхом лексико-семантичного повторення. Вивчено також шляхи виділення в тексті центральних речень, які являють собою «семантичне ядро», та маргінальних речень.

Ключові слова: перекладацький аналіз тексту, когезія, когерентність, лексико-семантична когезія, лексико-семантичне повторення, сітка вузлів лексико-семантичного зв'язку, «семантичне ядро», центральні й маргінальні речення.

Постановка проблеми. Адекватний письмовий переклад неможливо здійснити без відповідного перекладацького аналізу вихідного текстового матеріалу [4, с. 4]. Перекладацький аналіз передбачає виявлення в текстах повторень як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії між реченнями, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку, встановлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень. Перекладацький аналіз тексту включає також його прагматичний і стилістичний аналіз. Наступний етап перекладацької діяльності – власне переклад, а на кінцевому етапі – редагування перекладеного тексту й порівняння його з текстом оригіналу [4, с. 4–5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання повторень як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії в текстах було предметом дослідження С. Є. Максимова, М. Хої та ін. Проблему ідентифікації повторень, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку й установа «семантичного ядра» вивчали І. В. Арнольд, К. І. Белоусова, С. Є. Максимов, М. Хої та ін. Питання прагматичного і стилістичного аналізу тексту розглядають І. В. Арнольд, І. Р. Гальперін, М. Н. Кожина, С. Є. Максимов, Г. Г. Почепцов, О. О. Селіванова, Дж. Остін та ін. Для нас особливий інтерес має вивчення питання зв'язків між реченнями, які утворено шляхом лексико-семантичних повторень, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку, встановлення «семантичного ядра» шляхом визначення цен-

тральних і маргінальних речень, тобто засобів лексико-семантичної когезії.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення лексико-семантичної когезії для створення вагомого інструменту для подальшої перекладацької діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є надати лінгвістичну характеристику лексико-семантичної когезії. Завданням статті є вивчити сутність когезії як домінантної категоріальної характеристики тексту й засоби її забезпечення між реченнями в тексті.

Виклад основного матеріалу. Аналіз відомих наукових теорій, присвячених вивченню загальних властивостей тексту, дає змогу виділити сім обов'язкових істотних рис, що роблять текст текстом, а саме: когезію, когерентність, інтенціональність, акцептабельність, інформативність, ситуативність та інтертекстуальність. Когезія (зв'язність) і когерентність (цілісність) визначаються як перші дві важливі категорії: когезія означає принципи, що сполучають елементи поверхні тексту в організоване ціле, вони передаються граматичними засобами, тоді як когерентність експлікується семантико-прагматичними відношеннями [12, с. 39].

На зв'язність як на одну з текстових категорій указують А. І. Новиков (1983), Н. В. Шевченко (2003), О. О. Селіванова (2004) [6, с. 25–30; 7, с. 191–240; 11, с. 24]. За О. О. Селівановою, зв'язність є провідною категорією тексту, оскільки саме ця категорія забезпечує його функціонування

як цілісного структурно-семантичного утворення [9, с. 211].

Натомість у спеціальній літературі, присвяченій англістиці, частіше використовують саме англомовний термін «когезія». Наприклад, І. Р. Гальперін дотримується розуміння когезії, запропонованого представниками лондонської лінгвістичної школи М. А. Галлідеєм і Р. Газаном, згідно з яким «когезія виявляє, як текст організований у семантичне ціле (semantic edifice)» [2, с. 85]. Учений також використовує термін «граматична когезія» (англ. “grammatical cohesion”) для позначення граматичних засобів забезпечення когезії в тексті, таких як уживання сполучників, прийменників, узгодження часових форм дієслова, складнопідрядних і складносурядних синтаксичних конструкцій. Зауважимо, що граматична когезія не є предметом нашого дослідження.

Услід за О. Л. Каменською, З. Я. Тураєвою, Н. С. Валгіною, З. І. Хованською, О. І. Москальською виділяємо такі підходи до тлумачення зв'язності: психологічний, референційний, формально-граматичний і психолінгвістичний підходи. Психологічний підхід ґрунтується на тлумаченні зв'язності як категорії мислення, яка відображає зв'язність компонентів ідеальної моделі світу у свідомості індивіда [3, с. 23]. Відповідно до референційного підходу, зв'язність схарактеризовано як категорію, що відображає глибинні зв'язки й характер створеної в тексті об'єктивної дійсності, де наявний усезагальний зв'язок явищ [9, с. 109]. Формально-граматичний підхід визначає зв'язність як взаємодію між текстовими компонентами, що на структурному рівні тексту експлікують засоби мови [1; 5]. Психолінгвістичний підхід до розгляду питань зв'язності тексту передбачає її аналіз у двох аспектах: 1) зв'язність – це наявність зв'язків (формальних або семантичних) усередині текстових одиниць і між ними; 2) зв'язність – це семантична цілісність тексту [10].

У межах психолінгвістичного підходу до тлумачення зв'язності спостерігаємо тенденцію її отожднення із цілісністю. Взаємодію між цими двома категоріями дослідники визначають по-різному. Зокрема, З. І. Хованська цілісність підпорядковує зв'язності й кваліфікує її як зв'язність, що зумовлює об'єднання фактів і явищ у єдине семантично замкнене ціле [10]. Натомість О. І. Москальська підпорядковує зв'язність цілісності й розглядає першу як одну з особливостей, один зі складників останньої [5, с. 86].

Фокусуючись на необхідності розмежування зв'язності й цілісності, вчені наводять низку

ознак, що допомагають розмежувати ці дві категорії. Цілісність – психолінгвістична категорія, зумовлена концептуальною єдністю тексту, зв'язність – лінгвістична категорія, що забезпечує семантичну й формальну єдність тексту й репрезентована засобами мови. Цілісність тексту можна встановити лише після його прочитання й сприйняття. Натомість зв'язність можна встановити в процесі читання тексту. Цілісність і зв'язність є взаємопов'язаними категоріями, але не взаємозумовленими. Цілісність не завжди передбачає наявність у тексті формальної зв'язності. І, навпаки, текст, що є формально зв'язним, не завжди становить семантичну єдність, тобто не завжди є цілісним [6; 8]. Звідси зв'язність розглядається як структурна величина, а цілісність – як смислове наповнення.

Отже, текст виявляє себе в різних категоріях, серед яких найбільш значущою є когезія, оскільки саме вона уможливує існування тексту як цілісного структурно-семантичного утворення. Ми розглянемо засоби забезпечення лексико-семантичної когезії між реченнями в тексті.

Важливим видом когезії в тексті, на думку М. Хой (1991), є лексична або лексико-семантична когезія (англ. “lexical or lexical and semantic cohesion”) (далі – ЛСК) [4, с. 26]. ЛСК забезпечується зв'язками між реченнями, утвореними шляхом лексико-семантичного повторення (англ. “repetition links”), тобто наявністю в реченні лексичних одиниць (слів або словосполучень), які відновлюють певні елементи з попередніх речень для надання про них нової інформації [13, с. 268].

Услід за С. Є. Максимовим визначимо головні типи повторень, які можна спостерігати між реченнями в текстах різних функціональних стилів мови: 1) просте лексичне повторення (англ. “simple lexical repetition”); 2) складне лексичне повторення (англ. “complex lexical repetition”); 3) проста парафраза (англ. “simple paraphrase”); 4) складна парафраза (англ. “complex paraphrase”); 5) кореферентне повторення (англ. “co-reference repetition”); 6) субституція (англ. “substitution”) [4, с. 27–28].

Проаналізуємо кожний тип повторень окремо.

Просте лексичне повторення формується, якщо лексична одиниця повторюється в тексті без значних змін. Наприклад, іменник в однині набуває форми множини, а дієслово в теперішньому часі – форми минулого часу, активний стан перетворюється на пасивний, займенник у називному відмінку замінюється на займенник у непрямому відмінку

тощо. Зауважимо, що простим лексичним повторенням уважається повторення лише повнозначних слів (англ. “lexical words”). Лексичне повторення службових слів (англ. “grammatical words”), такі як артиклі, прийменники, сполучники, допоміжні дієслова, частки, не розглядається.

Складне лексичне повторення утворюється, коли дві лексичні одиниці не є схожими, проте мають однакову лексичну морфему; вони також можуть бути ідентичними, але належати до різних частин мов і, відповідно, виконувати різні граматичні функції. Антоніми, які мають спільні лексичні морфеми, також розглядаються як складне лексичне повторення.

Проста парафраза має місце, коли одна лексична одиниця замінюється іншою, при цьому її значення суттєво не змінюється. До простої парафрази належить більшість контекстуальних синонімів.

Складна парафраза – це заміна однієї лексичної одиниці на іншу з протилежним значенням (антонімом), що не має спільної лексичної морфеми. Складна парафраза також має місце, коли одна лексична одиниця є комплексним лексичним повторенням іншої й водночас простою парафразою третьої лексичної одиниці. У цьому випадку складна парафраза спостерігається між другим і третім словами. Це семантичне явище називається трикутник-сполучення (англ. “link-triangle”).

Кореферентне повторення утворюється, коли два слова, інтерпретуючись, мають однакового референта і стосуються однакового об'єкта реального світу в цьому контексті.

Субституція – це заміна одних лексичних одиниць на інші, зокрема іменників на займенники (особові та вказівні) [4, с. 27–28; 13, с. 52–55].

З огляду на характеристику типів повторень, розглянемо правила утворення зв'язків між реченнями в тексті шляхом лексико-семантичного повторення за М. Хої (1991):

1. Зв'язок (англ. “link”) утворюється між реченнями, які мають однакову лексичну одиницю.

2. Зв'язки, утворені шляхом лексико-семантичного повторення в межах одного речення, не розглядаються.

3. За умови утворення 3-х і більше зв'язків між двома реченнями утворюється лексико-семантичний вузол або бонд (англ. “bond”) [4, с. 32; 13, с. 91].

Такий підхід дає змогу виділити центральні й маргінальні речення (англ. “central and marginal sentences”). Речення, що мають максимальну

кількість вузлів лексико-семантичного зв'язку або бондів з іншими реченнями, є центральними (англ. “central sentences”). Такі речення несуть у собі основну інформацію і являють собою семантичне ядро тексту (англ. “semantic nucleus”), оскільки є найважливішими для його розуміння, інтерпретації та перекладу. У свою чергу, речення, які мають недостатню кількість вузлів лексико-семантичного зв'язку або бондів з іншими реченнями, вважаються маргінальними (англ. “marginal sentences”). Такі речення несуть у собі додаткову інформацію та мають меншу семантичну цінність [4, с. 36–37; 13, с. 43].

Зазначимо, що судження про центральні й маргінальні речення в певній мірі є суб'єктивними, але, як наголошує С. Є. Максимов, такий підхід базується на реальних лінгвістичних фактах у рамках методології, яку пропонує М. Хої (1991).

У ході дослідження виявлено альтернативний підхід до визначення основної та додаткової інформації під час аналізу й розуміння текстів, що пропонує І. В. Арнольд (1981; 1990), який вирізняє «сильні» та «слабкі» позиції (англ. “strong and weak positions”). Так, до «сильних» позицій належать заголовки тексту, його початок і кінець, абзаци, які містять основну інформацію, а інші, відповідно, належать до «слабких» позицій. І. В. Арнольд наголошує, що теорія «сильної» позиції є важливим компонентом стилістичного контексту (англ. “essential component of stylistic context”). Однак інші автори (Н. А. Монаков, Г. Г. Москальчук (1999); К. І. Белоусова, Г. Г. Москальчук (2004)) вважають, що «сильні» та «слабкі» позиції, на які вказує І. В. Арнольд, зумовлені кількістю повторень [4, с. 27; 13, с. 52–55].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи вищенаведене, можемо вказати, що когезія є домінантною категоріальною характеристикою тексту. Важливим видом когезії в тексті є лексико-семантична когезія, яка забезпечується зв'язками між реченнями, утвореними шляхом лексико-семантичного повторення. Услід за М. Хої ми виділяємо просте лексичне повторення, складне лексичне повторення, просту парафразу, складну парафразу, кореферентне повторення, субституцію. Між реченнями, що мають однакову лексичну одиницю, утворюється зв'язок; за умови утворення 3-х і більше зв'язків між двома реченнями утворюється лексико-семантичний вузол або бонд. Такий підхід дає можливість виділити в тексті центральні речення, які являють собою «семантичне ядро» тексту, і маргінальні речення.

У зв'язку з цим необхідне вивчення питання ідентифікації повторень у текстах різних функціональних стилів мови. Додаткової уваги потребує ство-

рення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку за М. Хої й установлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень.

Список літератури:

1. Валгина Н. С. Теория текста. Москва: Логос, 2003. 280 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва: Наука, 1981. 139 с.
3. Каменская О. Л. Текст и коммуникация. Москва: Высш. шк., 1990. 151 с.
4. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська і українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу: навчальний посібник. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Ленвіт, 2012. 203 с.
5. Москальская О. И. Грамматика текста. Москва: Высшая школа, 1981. 183 с.
6. Новиков А. И. Семантика текста и её формализация. Москва: Наука, 1983. 215 с.
7. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. Киев: Брама, 2004. 336 с.
8. Сорокин Ю. А. Текст, цельность, связность, эмотивность. *Аспекты общей и частной лингвистической теории текста*. Москва: Наука, 1982. С. 61–75.
9. Тураева З. Я. Лингвистика текста: Текст, структура и семантика. Москва: Просвещение, 1986. 127 с.
10. Хованская З. И. Категория связности и смысловое развёртывание коммуникации. *Сб. научн. тр. МГПИИЯ им. М. Тореца*. 1980. Вып. 158. С. 100–119.
11. Шевченко Н. В. Основы лингвистики текста: учебное пособие. Москва: Приор-издат, 2003. 160 с.
12. Beaugrande R. *Factors in a Theory of Poetic Translating*. Assen: Van Gorcum, 1978. 212 p.
13. Hoey M. *Patterns of Lexis in Text*. Oxford: Oxford University Press, 1991. 276 p.

КОГЕЗИЯ КАК ДОМИНАНТНАЯ КАТЕГОРИАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕКСТА И СПОСОБЫ ЕЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

В статье затрагивается вопрос письменного перевода текста и его переводческого анализа. Автор высвечивает суть когезии как доминантной категориальной характеристики текста. Внимание сосредоточено на способах обеспечения лексико-семантической когезии как важного вида когезии в тексте. В частности, исследован вопрос обеспечения связей между предложениями, которые образованы путем лексико-семантического повторения. Рассмотрены способы обеспечения лексико-семантической когезии как важного вида когезии в тексте, которая обеспечивается связями между предложениями, образованными путем лексико-семантического повторения. Исследованы также способы выделения в тексте центральных предложений, которые являются «семантическим ядром», и маргинальных предложений.

Ключевые слова: переводческий анализ текста, когезия, когерентность, лексико-семантическая когезия, лексико-семантическое повторение, сетка узлов лексико-семантической связи, «семантическое ядро», центральные и маргинальные предложения.

COHESIA AS THE DOMINANT CATEGORIAL CHARACTERISTIC OF THE TEXT AND THE WAYS OF ITS ENSURING

The question of written translation of the text and its translation analysis is being touched on in this article. The author explains what such a phenomenon as cohesia as the dominant categorial characteristic of the text means. The attention is concentrated on the means of ensuring of lexico-semantic cohesia as the main type of cohesia in the text. In particular, the problem of ensuring of the links among the sentences which are created by means of lexico-semantic repetition has been studied. The ways of singling out the central sentences in the text which are the “semantic core” and the marginal sentences have also been studied.

Key words: translation analysis of the text, cohesia, coherence, lexico-semantic cohesia, lexico-semantic repetition, network of bonds of the lexico-semantic link, “semantic core”, central and marginal sentences.